Recuperació de l'església vella de Castellfollit de la Roca i agençament de la seva plaça-mirador

Unitat visual per a un espai polifuncional

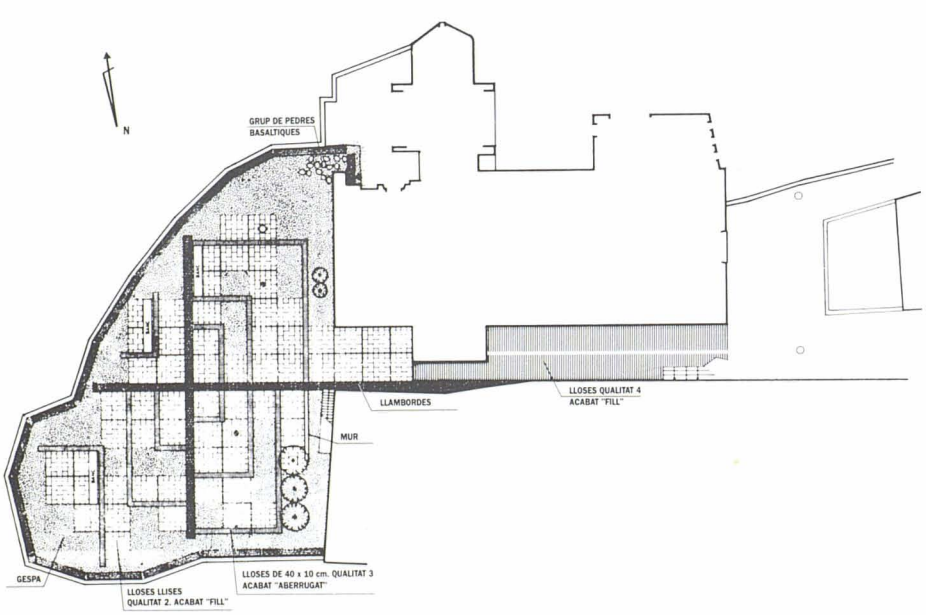
Joan Asperó i Plana
Josep Planas i Pont
ARQUITECTES

Jordi Grau i Galimany
APARELLADOR

Amb l'actuació duta a terme a la part antiga de Castellfollit de la Roca s'han abordat problemes de consolidació, rehabilitació i reutilització per a nous usos, que han resolt qüestions de compatibilitat de materials antics i moderns. Tenint en compte la dimensió reduïda de la població, s'ha aconseguit, alhora, una regeneració del teixit urbà, una millora de l'accessibilitat i un reequipament urbà. Tot això significa una potenciació del sector com a espai lúdic. Té també repercussions de caire social perquè modifica hàbits de la població, i, fins i tot, d'econòmiques, perquè n'incrementa l'interès turístic.
Aquesta actuació, emmarcada dins d'un reforçament d'una imatge tradicional reconeguda i integrada en un context natural, era llargament esperada per la població.

Castellfollit de la Roca, com ja és sabut, es troba a la comarca de la Garrotxa, a uns 8 km de la seva capital, Olot, i a 45 km de Girona, aproximadament.

El seu terme municipal és de dimensions reduïdes, -0,69 km^2- i és situat en un altiplà basàltic, -antic llit del riu Fluvià- que queda perfectament delimitat pel llit actual d'aquest riu i pel del Turonell. Aquest altiplà s'originà per la solidificació dels corrents de lava procedents dels volcans d'Olot i del seu entorn que van entrar en erupció a les acaballes de l'era terciària i part de la quaternària.

A base d'una superposició de fins a cinc capes de lava visibles a cop d'ull, procedents de diferents erupcions, es formà una imposant columnata basàltica -**el cingle**- de més de 50 m d'alçària, panoràmica observable des del traçat actual de la carretera d'Olot, quan hom s'aproxima a la població.

El nucli urbà més antic es va formar a l'extrem d'aquest altiplà, bàsicament per raons defensives. Amb el pas dels segles, anà creixent lentament, i es distribuí, finalment, seguint l'eix direccional marcat per la carretera de Girona a Olot que constitueix la seva única via d'accés i de comunicació.

Al seu punt més extrem es troba situada "**l'església vella**", que es distingeix inconfusiblement des de lluny amb el seu peculiar campanar, i que és una part integrant del perfil que identifica i que singularitza la població.

Al costat de l'església i al caire del cingle, hi havia un petit camp obert, que fou emplaçament de l'antic cementiri i que es va convertir, per la seva situació, en **un mirador** natural amb una extraordinària vista panoràmica, des del qual es domina una part de la vall del riu Fluvià.

Així doncs, l'església i el mirador formaven **un sol conjunt** , -encara que fos simplement per raó de proximitat-, com també el constituïen al seu temps, l'església i el cementiri.

L'església i la plaça-mirador: el seu estat anterior

Malgrat el seu privilegiat emplaçament, aquest conjunt presentava un deteriorament progressiu. L'**església** es trobava en ruïnes, excepte el campanar, no per la seva antiguitat, sinó arran de l'incendi de què fou víctima l'any 1936, data fins a la qual romangué oberta al culte. En aquella època, l'edifici ja estava molt modificat per les intervencions de què fou objecte a causa dels moviments sísmics del segle XV i per les guerres, de manera que, del seu aspecte original, únicament en conservava una finestra del romànic tardà situada a la façana sud, i també una bona part dels carreus de basalt, que foren reutilitzats de l'edifici antic.

Des de l'any 1936 fins al 1983, l'edifici es mantingué en situació ruïnosa. Els paraments exteriors, destruïts parcialment, envoltaven un enorme amàs de materials procedents de l'enfonsament de la coberta. Alguns elements estructurals que encara quedaven dempeus, s'anaven desplomant de mica en mica a mesura que avançava el deteriorament. Durant la dècada dels setanta, el campanar va haver d'ésser objecte d'una actuació d'emergència per part de l'Ajuntament, per tal d'evitar-ne la caiguda del coronament. En aquests anys va començar un moviment reivindicatiu en la població, a fi de recuperar l'edifici; fins i tot s'organitzaren grups de voluntaris de totes les edats, que van netejar de runes l'interior del recinte.

El **mirador**, per la seva part, constituïa un espai urbà marginal, disgregat de la trama urbana. La recuperació de l'antiga església provocà un desplaçament de l'interès de la població cap a aquest sector urbà, i va ocasionar la necessitat d'una intervenció en aquest espai per tal d'integrar-lo adequadament al sistema urbà.

El propòsit fou de potenciar la vinculació del mirador amb l'església vella, alhora que reforçar la seva capacitat de plataforma panoràmica, formalitzant-se d'aquesta manera la idea d'una plaça-mirador.

Els projectes

Dins d'una política globalitzadora de la Generalitat, orientada a **frenar el deteriorament** del nucli antic de Castellfollit de la Roca, es van posar en marxa uns quants projectes.

El projecte d'actuació a "l'església vella" fou redactat durant l'any 1982 per encàrrec de la Direcció General d'Arquitectura i Habitatge que va dur-ne a terme les obres al llarg de l'any 1983, i foren inaugurades el juny de 1984.

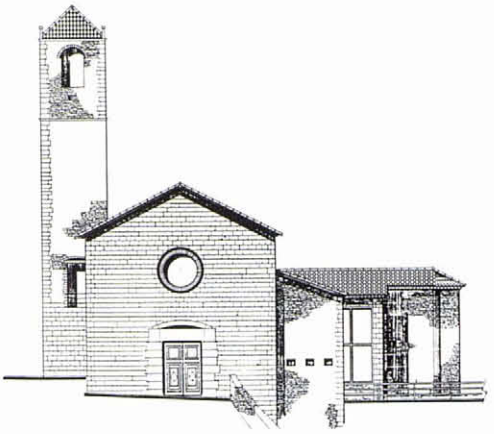
El projecte de la plaça-mirador, fou objecte d'encàrrec per part de l'Ajuntament de Castellfollit de la Roca el 1986. Les obres, que també anaven a càrrec de la Direcció General d'Arquitectura i Habitatge, foren realitzades durant l'any 1987 i part de 1988, i van inaugurar-se el desembre d'aquest mateix any.

L'objecte dels projectes s'emmarcava dins de la triple **intencionalitat: social, urbanística i formal**, atès que, es recuperaven i reutilitzaven uns espais públics interiors i exteriors, se sanejava un sector urbà molt deteriorat, i se'n recuperava el caràcter i l'interès centralitzador, a la vegada que se'n reforçava la imatge visual dins del context natural en què es troba.

La intervenció en "l'església vella"

D'acord amb el projecte, l'actuació va consistir en una recuperació basada en **la consolidació i el tancament dels espais arquitectònics delimitats per les ruïnes de l'edifici,** i es va procedir a la seva habilitació per tal d'albergar-hi activitats públiques (concerts, teatre, etc.), a part de la possibilitat d'un museu.

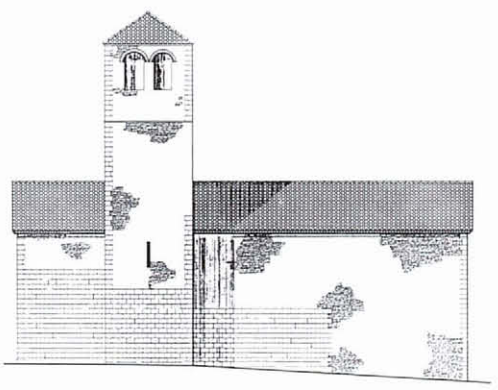
No es tractava, doncs, de la reconstrucció de l'església per destinar-la novament als usos religiosos, sinó, més aviat, d'una **adaptació de l'espai**, tenint en compte

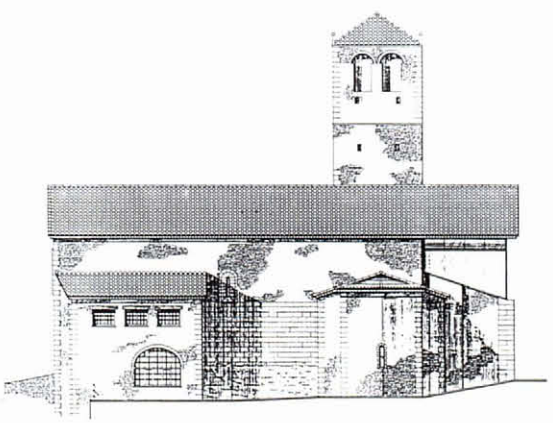
ALÇAT PRINCIPAL (projecte)

ALÇAT POSTERIOR (projecte)

ALÇAT LATERAL ESQUERRA (projecte)

ALÇAT LATERAL DRET (projecte)

Es reconstruí una part dels paraments verticals amb finestrals adaptats a la configuració de les ruïnes existents, en substitució de la part derruïda, cosa que permet que hi hagi una lluminositat natural directa.

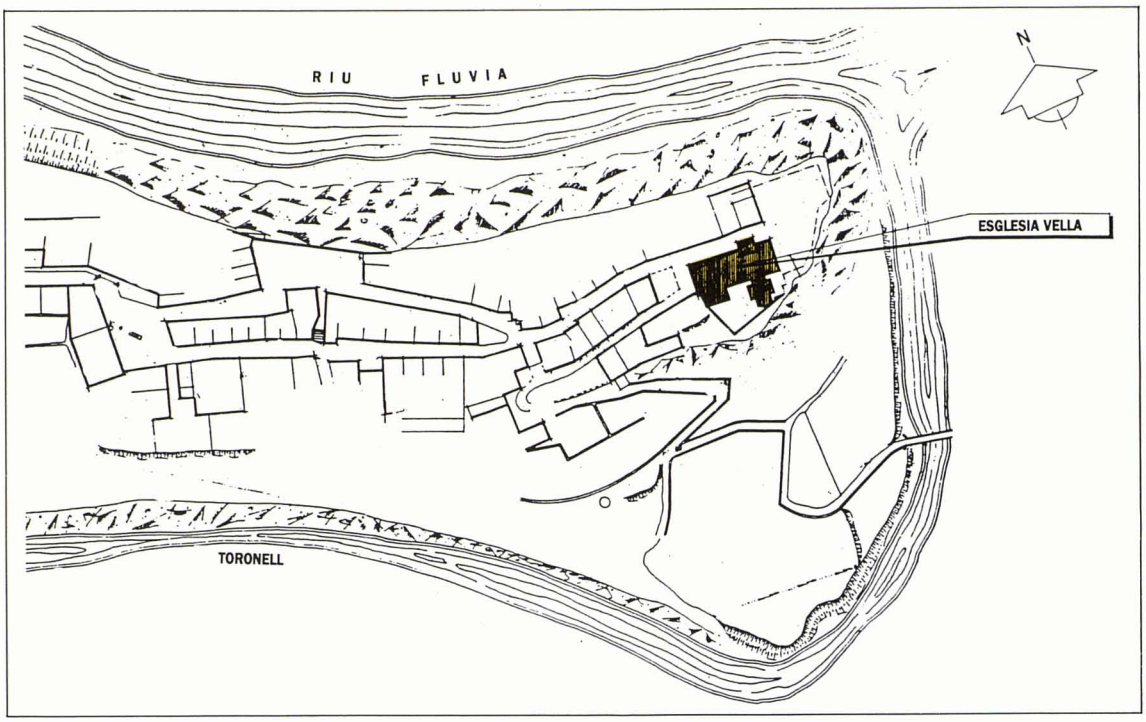
els condicionaments constructius, estructurals i arquitectònics, com també les circumstàncies socials que hi incidien. D'una altra banda, atès el lamentable estat en què es trobava, tampoc no tenia sentit la reconstrucció d'un edifici religiós destinat a la seva finalitat específica, ja que aquesta ja la satisfà "l'església nova", situada en un altre lloc de la població.

Al projecte, no s'hi va plantejar la definició d'àrees diferenciades, ni cap esquema funcional concret. Davant la indefinició del programa, es va preparar simplement un marc arquitectònic apropiat, i degudament condicionat per a diferents usos de **caràcter públic**. Es van reconstruir així uns espais per a una polifuncionalitat. Des del punt de vista museístic, es va preveure que pogués contenir temàtica relativa a etnologia, arqueologia i art, originaris de l'àmbit comarcal.

En vista dels condicionaments descrits, la problemàtica del projecte se cenyia al tractament de l'edifici existent: convertir-lo en útil, emprar-hi els materials adequats i compatibles amb els ja existents, tenint cura de l'**impacte en el seu entorn paisatgístic.**

La pèrdua del sentit religiós de l'espai, com també la indefinició de les característiques estilístiques i constructives dels elements que l'emmarcaven, hi han permès una intervenció arquitectònica més lliure. En efecte, per a posar-hi un exemple, pel que fa al cas dels paraments exteriors desapareguts, el criteri no va ésser procedir-ne a la reconstrucció amb carreus de basalt, a l'estil dels existents; i això no solament per raons d'índole econòmica, sinó perquè resultava artificial tornar a crear un espai obscur i tancat, propi d'un recolliment religiós, quan es tractava de resoldre un altre tipus de necessitats. Així, potser en un espai polifuncional com el que es tractava d'aconseguir, es va pensar que podia ésser interessant de procurar-hi **lluminositat natural directa**. Per això, es reconstruí una part dels paraments verticals amb fines-

EMPLAÇAMENT TOPOGRÀFIC

trals adaptats a la configuració de les ruïnes existents, en substitució de la part derruïda. D'aquesta manera, s'hi respectava, per una part, un perfil, amb una imatge molt assumida per la població actual i, per l'altra, s'hi creava un ambient canviant durant el dia des de l'exterior, gràcies a una penetració del paisatge amb un fort contrast.

A part del **vidre**, els altres materials utilitzats han estat el **formigó armat** i el **ferro**, que s'han utilitzat amb el màxim de respecte.

En aquest sentit, cal remarcar el manteniment i reforçament dels arcs primitius per uns altres de superiors de formigó armat, amb tirants metàl·lics, deixant els arcs sense cap funció resistent; tot això, com a constatació de l'organització espacial i estructural anterior.

Tant el formigó com el ferro compleixen funcions bàsicament estructurals, encara que també de tancament i de substitució dels carreus basàltics. Han estat utilitzats de manera que es presentin a la vista amb la màxima simplicitat, especialment a l'interior (cintres metàl·liques vistes, escala metàl·lica, formigó repicat amb la buixarda, etc).

La coberta es va reconstruir, com l'original, a base de teula àrab del color tradicional.

Tant el formigó com el ferro es presenten a la vista amb la màxima simplicitat, especialment a l'interior.

La intervenció a la plaça-mirador

Amb el projecte de la plaça-mirador, es va intentar de donar contingut d'unitat visual a aquest espai públic vinculat a l'església vella, no solament amb l'interès contemplatiu i panoràmic, sinó també cultural i recreatiu.

El projecte que desenvolupa la plaça-mirador va tenir en compte diversos **factors**:

– **Urbanístics,** perquè s'ajustava a les determinacions del Pla General, el qual preveia el conjunt de la plaça i l'església vella com a equipament d'ús públic, a integrar a la trama urbana.

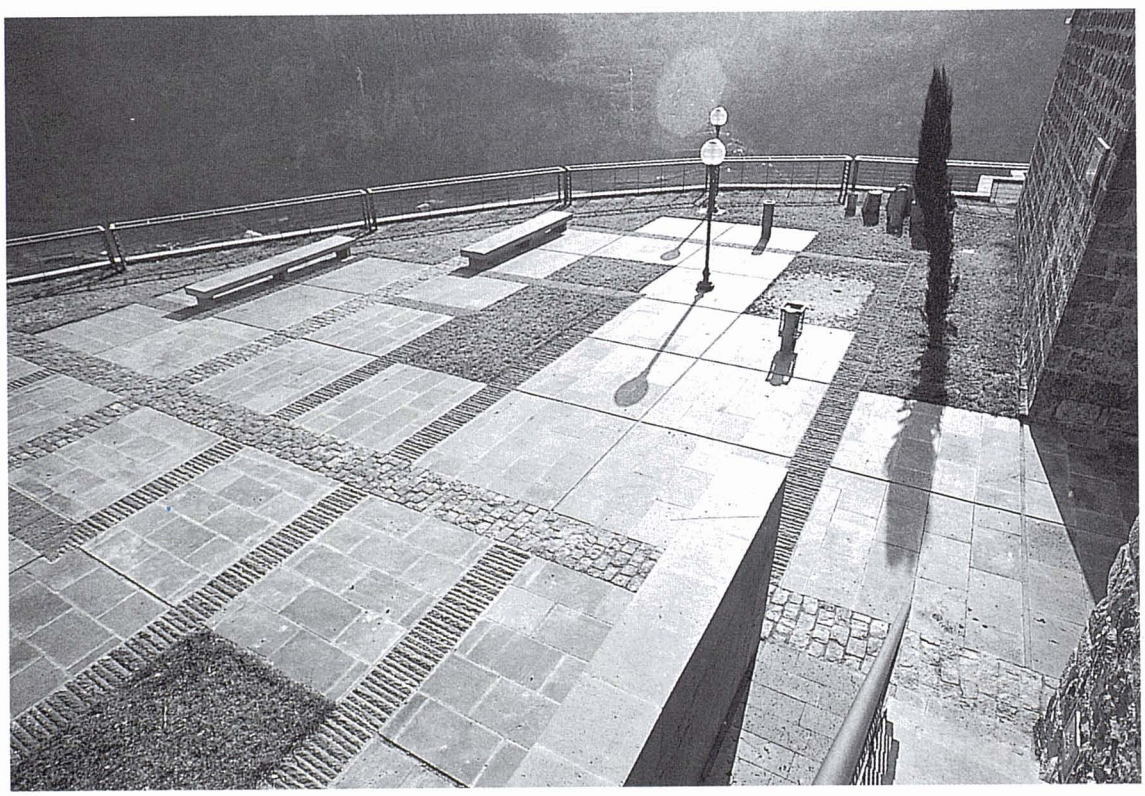
– **Formals,** perquè per la seva situació, tocant a l'església vella, tenia una sèrie de connotacions formals. La característica d'un espai obert i un mirador elevat -50 m sobre el cingle-, i final d'un circuit urbà a la zona més antiga de la població, conforma un marc amb imatge pròpia.

– **Funcionals**. L'espai de la plaça és diferent del de l'església vella. Així com aquesta té una certa empremta de recolliment i concentració, heretada del seu antic ús religiós, la plaça ofereix, en canvi, un fort contrast pel seu caràcter obert i d'escenari amb una panoràmica d'uns quants quilòmetres.

L'espai físic en què es desenvolupa la plaça té un **contorn irregular**, perfectament dibuixat sobre el terreny, ja que les seves vores coincideixen amb les del cingle de basalt. L'accés a aquest espai s'efectua a través d'un pas públic, que és prolongació d'un carrer de la part antiga de la població.

Les vores de la plaça no delimitades pels penya-segats, ho són per l'església, per l'un costat, i la façana d'una casa, per l'altre. Aquesta casa té l'accés al pis superior mitjançant una escala que parteix de l'esmentada plaça. El projecte incloïa el condicionament d'aquest accés i de la façana per tal que el conjunt no desmereixés, ja que la seva imatge formal era deficient i hi incidia com un fort condicionant. A part d'aquest agençament, es disposà d'una sèrie d'elements que fan de barrera visual de l'esmentada façana.

La plaça es va dissenyar exclusivament per a circulació de vianants. Per aquest motiu, és important la percepció per part de l'usuari dels diversos elements que la conformen: edificis, murs, papereres, font, plantes, paviments, bancs, etc.

S'ha optat per un tractament variat de la pavimentació i s'ha triat un mobiliari urbà que amplii la varietat i les possibilitats d'apreciació de l'entorn.

Per les característiques del marc físic esmentat, s'ha fet un pas d'accés que orienta l'atenció dels visitants cap al lloc on desitja d'anar d'una manera natural i, en aquest cas, exclusiva, ja que és l'únic camí que condueix a la plaça.

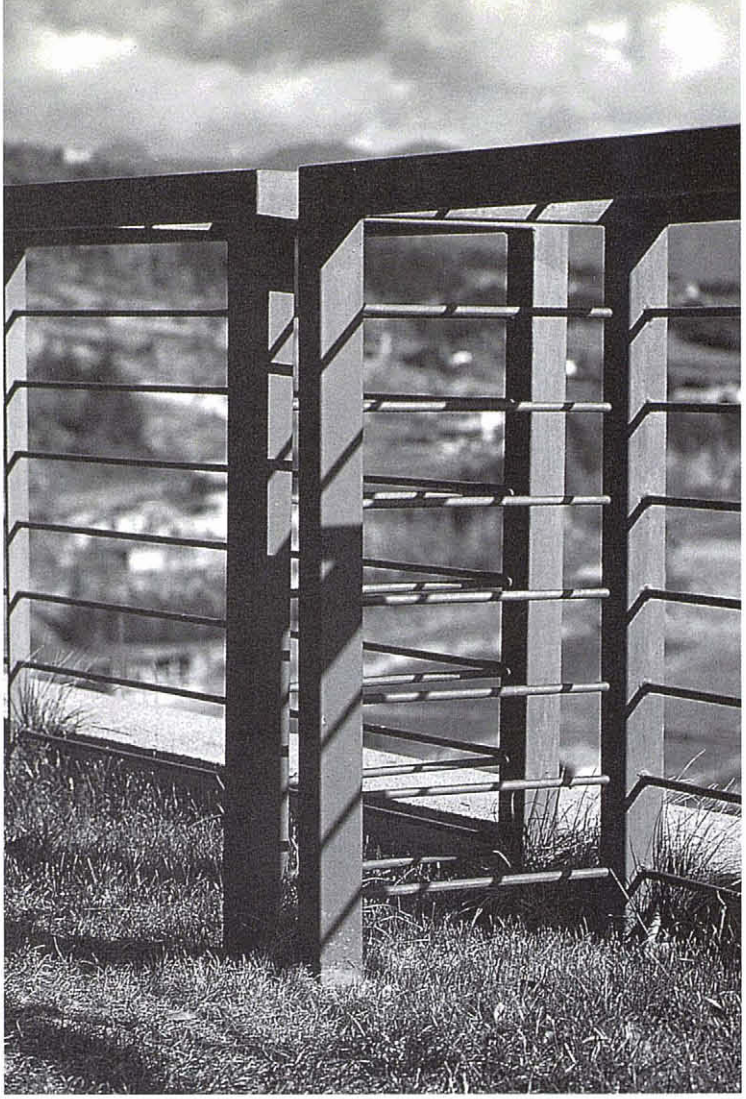
És per tot això que s'ha dissenyat de manera que la gent se senti induïda, amb interès, a continuar-hi. A aquest criteri es deu el tractament del **paviment**, que emmarca i dirigeix l'atenció vers el centre de la plaça.

El tractament és fet partint de considerar un moviment de vianants horitzontal, ja que per les seves característiques no eren possibles els moviments de pujada o baixada. Com qualsevol horitzontal, influeix positivament en les persones, i fa la circulació més fàcil, més lliure, i més segura, simplificant d'aquesta manera els canvis de direcció. Això té el perill de la monotonia, però per evitar-ho, no tan sols s'ha optat per un tractament variat de la pavimentació, sinó també a disposar d'un mobiliari urbà, per tal de crear una major varietat i possibilitar una millor apreciació de l'entorn. Durant el recorregut del vianant vers la plaça, es produeix una **visió seriada**, la seqüència de la qual és en part imposada i en part natural.

El **disseny** de la plaça ha estat condicionat per dos factors: l'**entorn** i el **terreny**. Segons el tractament que es faci a cada un, es té un tipus o un altre de plaça. L'entorn el conformen els edificis que delimiten la plaça. El terreny forma part de la vista panoràmica i dóna a l'espai funció de mirador. L'altre factor que condicionava la plaça era el terra. Encara que era sensiblement horitzontal, en el projecte se li donà un pendent suau per tal de facilitar l'escorriment de les aigües.

Davant les dues alternatives possibles de tractament, -un acabat pavimentat en la seva totalitat, o bé un tractament exclusivament natural (gespa, arbrat, etc.)-, s'ha optat per una **solució mixta**. En efecte, s'han pavimentat les zones que dirigeixen o bé orienten el vianant que arriba a la plaça, i s'ha deixat gespa a la resta. Aquesta directriu s'ha reforçat utilitzant acabats diferents del paviment que s'ha fet amb peces de basalt, per coherència amb el seu emplaçament. N'hi ha una, de direcció molt acusada, que condueix al mig de la plaça i vers les vores en forma de creu. A partir d'aquest disseny, s'han dibuixat una sèrie de traçats que defineixen una sectorització de la plaça en forma de **mòduls qua-drats**, la major part dels quals són pavimentats amb lloses de basalt.

Cap a les vores, el paviment es desdibuixa i deixa veure amplis espais verds. S'hi van col·locar estratègicament uns bancs amb una il·luminació especial, i també una font pública i papereres. Tots aquests elements són de basalt. També s'hi han plantat uns arbres davant per davant de la casa veïna perquè constitueixin una pantalla visual, que es reforça amb un mur, davant de l'escala de l'esmentada casa, totalment aplacat amb peces basàltiques i que té, a més a més, una certa finalitat escultòrica. La vora annexa al pati de l'església s'ha delimitat a base d'uns grans blocs de basalt, tallats al natural i posats verticalment, a manera, també, d'una imatge escultòrica i com a visió al·legòrica dels típics blocs prismàtics que conformen el cingle.

A la vora definida pel penya-segat, s'hi ha posat una barana metàl·lica de disseny especial per aconseguir una transparència visual de l'entorn més bona.

La vora definida pel penya-segat s'ha protegit mitjançant una **barana** metàl·lica d'especial disseny. Té una lectura formal similar als elements metàl·lics utilitzats a l'interior de l'església. S'ha fet metàl·lica per aconseguir la millor transparència visual de l'entorn panoràmic i perquè reforça el caràcter obert de la plaça.

La il·luminació s'ha resolt a base de pals de fosa de disseny clàssic i de globus de vidre. S'ha procurat que el nivell d'il·luminació no sigui alt, perquè de nit no desmereixi la que es projecta sobre el cos de l'església i el seu campanar.

J.A. J. PL. J. GR. □